

KİTAP İNCELEMESİ

Ertan EROL, *Tanrıya Uzak Merkeze Yakın: Meksika ve Türkiye’de Çevre Kapitalizminin Tarihsel Sosyolojisi*
(İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2020)

Görkem ALTINÖRS

Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

Bu kitap değerlendirmesine atıf için

Görkem Altınörs, Kitap Değerlendirmesi: “Ertan Erol, *Tanrıya Uzak Merkeze Yakın: Meksika ve Türkiye’de Çevre Kapitalizminin Tarihsel Sosyolojisi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2020”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 18, Sayı 69, 2021, s. 135-137.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*’ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Tanrıya Uzak Merkeze Yakın: Meksika ve Türkiye’de Çevre Kapitalizminin Tarihsel Sosyolojisi

Ertan EROL

İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2020, 201 sayfa, ISBN: 9789753333672

Görkem ALTINÖRS

Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bilecik

E-posta: gorkem.altinors@bilecik.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-7314-9349

Tarihsel Sosyoloji’nin (TS) Uluslararası İlişkiler (UI) alanına getirdiği en önemli yenilik, analiz düzeyini aynı anda hem yatay düzlemde geniş bir toplumsal coğrafyaya, hem de dikey düzlemde derin bir tarihsel arka plana taşıyabilmiş olmasıdır. Böylelikle, yalnızca ana-akım UI teorilerinin devlet-merkezci ‘yöntemsel ulusçuluk/uluslararasıçılık’ ve ‘şimdiki-zaman merkezçilik’ gibi problemleri aşılamaz,¹ bunlarla birlikte UI ile Karşılaştırmalı Siyaset (KS) arasındaki boşluk da doldurulmuş olunur.² Ertan Erol’un *Tanrıya Uzak Merkeze Yakın: Meksika ve Türkiye’de Çevre Kapitalizminin Tarihsel Sosyolojisi* adlı kitabı bu zor görevi üstün bir akademik birikimi akıcı bir dil ile harmanlayarak başarmaktadır. Yazarın kendi sözleriyle, kitap, “Meksika ve Türkiye’nin, uluslararası iş bölümünün periferisinde yer alan iki toplumsal mekân olarak kapitalizme eklenmelerinden, günümüzde konumlandıkları alt-emperyalist pozisyonlara kadar geçen sürecin, kendine özgü sosyoekonomik koşullarını ortaya koymaya çalışmaktadır” (s. 1). Bu kendine özgü Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji (KTS) çalışması bir yandan mekân-zamansal (*spatio-temporal*) bir kavramsal çerçeve oluşturmayı amaçlarken, bir yandan da ulus-devleti bir analiz biçimi olarak ele alıp bağımlı kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışının farklı coğrafyalardaki olağanüstü benzerliklerini gözler önüne sermektedir. Bu benzerlikler bize genelde coğrafyanın, özelde de jeopolitiğin nasıl da asli unsur olduğunu, bu unsurların neoliberal küreselleşme ile olan ilişkiselliği çerçevesinde göstermektedir. Kitap, Meksika ve Türkiye’nin kapitalist birikim merkezleri olan ABD ve Avrupa’ya coğrafi yakınlığının, her ikisindeki çevresel kapitalist gelişmenin paralellliğini ortaya çıkardığını tarihsel bir anlatımla ve ikna edici bir biçimde okuyucuya sunmaktadır.

Kitap, Meksika ve Türkiye’de kapitalist mekânın çok ölçekli üretiminin tarihsel olarak incelendiği sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümünde periferide üretim ilişkilerinin diyalektiği ve bağımlı kapitalizmin mekân-zamansal kavramsallaştırması teorik ve yöntemsal olarak

1 Faruk Yalvaç, “Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 10, No 38, 2013, s. 3-28.

2 Shabnam J. Holliday, “Populism, the International and Methodological Nationalism: Global Order and the Iran–Israel Nexus”, *Political Studies*, Vol. 68, No 1, 2019, p. 3-19.

detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Farklı formlarda yeniden üretilen toplumsal yapıların 'coğrafi-mekânsal' olarak koşullanması bu bölümde anlatılmıştır (s. 2). Kitapta bu kavramsal çerçeveye destek olması için Gramsci'nin *pasif devrim* ve Troçki'nin *eşitsiz ve bileşik gelişme* kavramları ile McMichael'ın *içkin karşılaştırma* (*incorporated comparison*) yöntemi kullanılmaktadır. Birinci bölümde bu kavram setleri, Lefebvre'in mekânın üretilmesi bağlamında toplumsal mekân kavramı ve onun yöntemsel ulusçuluğun boyutlarını aşan diyalektiği ile açıklanmıştır.

İkinci bölümde Braudel ve Wallerstein'in yazar üzerindeki etkisi net bir biçimde görülmektedir. Burada genel olarak 19. yüzyılın başından itibaren Meksika ve Türkiye'de bağımlı kapitalizmin inşası bağlamında geleneksel üretim biçimlerinin dönüşümü incelenmişse de, özel olarak ilgili altbaşlıkların altında hem Meksika'da hem de Türkiye'de bu dönüşümün *longue durée* olarak nasıl mekân-zamansal olarak belirlendiği açıklanmıştır. Örneğin, Meksika'da kapitalist birikim sürecinin temellerinde sömürgecilik öncesi ve sonrası yapıların bulunduğu (s. 18-19), Türkiye'de de 'Asya tipi üretim tarzı' kavramsallaştırmasının tarih-dışı okumasının aksine kapitalizm öncesi ekonomik faaliyetlerin gümüş akışının devamlılığı açısından Batı'ya bağımlılıktan kaynaklı ticarete yoğunlaşma ve bağımsız küçük çiftliğin devam eden varlığı olduğu (s. 35) ileri sürülmüştür. Bu tarihsel anlatı içerisinde, her iki ülkedeki dönüşümlerin jeopolitik konjonktürlere bağlı paralelliklerine yapılan vurgu çalışmanın kavramsal argümanlarını güçlendirmektedir. Üçüncü bölümde, yine bu paralelliklerin Meksika'da Porfirato ve Türkiye'de Hamidiye rejimlerine atfedilen ve yine Gramscici bir kavram olan 'ilerici Sezarizm' üzerinden kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişim süreci bağlamında verilmektedir. Bu bölüm hem Porfirio Diaz ile II. Abdülhamit yönetimleri arasındaki benzerliğin kapitalist gelişim açısından vurgulaması bağlamında (ki kitabın kapağında da 1909 yılında gerçekleşen ve her iki rejimin tartışıldığı New York'taki bir konferansta sergilenen 'Sultan ve Diktatör' resmi bulunmaktadır) hem de genelde despotik ve muhafazakâr özelliklerin ön plana çıkarıldığı rejimlerin kapitalist gelişim ve merkezi hükümetin güçlenmesi bakımından ilerici Sezarizmler olarak kavramsallaştırılması bakımından dikkat çekicidir.

Dördüncü ve beşinci bölümlerde sırasıyla Meksika ve Türkiye'deki pasif devrimler, yani "toplumdaki ilerici ve gerici unsurları birleştiren bir diyalektik süreç olarak 'devrim-onarım' ya da 'devrimsiz devrim' olgularına tekabül eden ... toplumsal dönüşüm evre[leri]" (s. 78) tartışılmıştır. Meksika'da bu süreç çevrede modern kapitalist az gelişmişliğin konsolidasyonu olarak 1910-1920 arasındaki Meksika Devrimi, Türkiye'de ise çevrenin ulus-devlet formunda kurumsallaşması olarak 1908-1925 arasındaki Jön Türk Devrimi ve Kemalist Devrim süreçlerini kapsayacak şekilde kavramsallaştırılmıştır (s. 79). 1925, Takrir-i Sükûn Kanunu ile iktidarın tam olarak konsolidasyonu sağlandığı için seçilmiştir. Her iki bölüm de içerik açısından son derece zengin ve kavramsal çerçeve ile iki ülke arasındaki paralellikleri göstermesi bakımından başarılıdır.

Kitabın altıncı bölümünde Porfirato-Hamidiye *ancien régime*'lerini ortadan kaldıran pasif devrimlerin kurumsallaşması ile post-pasif devrim döneminde çevre kapitalizminin konsolidasyonu incelenmiştir. Her iki ülkedeki rıza mekanizmalarının ve korporatist yapıların incelendiği bu bölümde ilk aşamada siyasal iktidarın kurumsallaşması, ikinci aşamada da bu iktidarların girdiği politik meşruiyet krizleri ele alınmıştır (s. 133-134). Meksika Devrimi'nin kurumsallaşması kapitalist mekânın dönüşümü, Türkiye'de Jön Türk Devrimi'nin Kemalist kurumsallaşması da çevre kapitalizminin konsolidasyonu bağlamında tartışılmıştır. Yedinci bölüm ise bahsedilen post-pasif devrim döneminin dönüşümünü korumacılıktan yeniden yapılanmaya geçiş olarak tanımlamış ve ithal ikameci modelin

çöküşü ile çevrede devlet-toplum ilişkilerinin neoliberal yeniden örgütlenmesini incelemiştir. Sonuç kısmından önceki son ampirik değerlendirmeyi içeren bu bölümde yazar, neoliberal hegemonyanın çevredeki mekânsal kurumsallaşmasını her iki ülkeye ait makroekonomik veriler ışığında ve NAFTA, Gümrük Birliği (GB) gibi üyelikler çerçevesinde tartışmıştır.

Kitabın sonuç kısmında ise, çevre kapitalizminin neoliberal yeniden örgütlenmeden alt-emperyalizmin krizine doğru dönüşen dinamikleri toplu bir biçimde tartışılmıştır. Bu bölümde yazar, iki dalga halinde siyasi meşruiyet krizlerini alt-emperyalizm kavramsallaştırması çerçevesinde tartışmıştır. Birinci dalgada NAFTA ve GB mekanizmalarına eklemelenmelerin mekânsal açıdan hem neoliberal yapılanma karşısında korporatist devletin son rıza mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı hem de bu meşruiyet krizinin yeni kapitalist birikim modelini derinleştirdiği ve genişlettiği ileri sürülmüştür (s. 194). Bunun karşısında Meksika'da EZLN, Türkiye'de de Siyasal İslam gibi reaksiyonlar ortaya çıkmıştır. Ancak Siyasal İslam AKP ile birlikte neoliberal projeye angaje olmuştur. Çevrede kapitalist mekânın alt-emperyalizm bağlamında örgütlenmesi açısından yazar, Meksika'da 'Plan Puebla-Panamá' ve 'Proyecto Mesoamerica' gibi projeleri, Türkiye'de de yeni Osmanlılık fikri çerçevesinde 'Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı' ve 'Levant Dörtlüsü' gibi projeleri örnek olarak değerlendirmiştir (s. 199). Son olarak da ikinci dalga meşruiyet krizleri bağlamında her iki ülkenin de yaşamış olduğu 1990'lardaki ağır birikim krizleri sonrasında 2000'lerin başlarında Meksika'da ilk defa PAN'ın, Türkiye'de de ilk defa AKP'nin başa gelmesiyle bu krizlerin atlatılmaya çalışıldığı, ancak 2010'lar ile birlikte Meksika'da 'YoSoy132' (2011), Türkiye'de de 'Gezi Parkı Protestoları' (2013) ile bu rejimlerin de meşruiyet krizi içine girdikleri iddia edilmiş ve bağımlı kapitalist mekânsallığın günümüzdeki koşulları tartışılmıştır.

Ertan Erol'un *Tanrıya Uzak Merkeze Yakın* kitabı, bu değerlendirmenin başında da vurgu yapıldığı gibi, kendine özgü bir KTS çalışması olarak yalnızca Uİ ve KS disiplinlerine değil bölge çalışmalarına da çok değerli bir katkı sunmaktadır. Kitap, tam da Braudel'in idiyografik-monografik tarih tartışmalarına getirdiği yenilik ve sosyal bilimler ile tarih arasındaki ilişkiyi tartıştığı noktayı işaret eden bir biçimde hem tarihsel olanı toplumsal olan ile buluşturmakta hem de toplumsal mekânı kapalı bir bütünlük olmaktan çıkartarak mekân-zamansal bir kavramsallaştırma ile ana-akım Uİ teorilerinin varsayımlarını alt-üst etmektedir. Kitabın Meksika ile ilgili bölümleri Türkçe yazın açısından son derece orijinal veri sunarken, Türkiye ile ilgili ampirik kısımları da bizi Türkiye'de kapitalist gelişimin jeopolitiği konusunda yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Çalışmada Türkiye ile ilgili kısımların Meksika ile ilgili kısımlardan daha kısa tutulmuş olması belki ilk bakışta bir eksiklik gibi gözükebilirken, burada yazara katılıyor (s. 4) ve aslında Türkiyeli okuyucular için Meksika'ya daha fazla ağırlık vermenin daha anlamlı olduğuna katılıyorum. Sonuç olarak, bu kitap alana çok değerli bir katkı sunmakta ve Uİ, KS, TS, Latin Amerika ve Orta Doğu siyaseti çalışanlar için mutlaka okunması gereken bir kaynak oluşturmaktadır.